

Zenfira Sərvər qızı Seyidova

Müəllim

Naxçıvan Dövlət Universiteti

E-mail: turalmemmedov521@gmail.com

MÜASİR MUZEYŞÜNASLIQ PRİZMASINDA POPULYARLAŞAN MUZEY TURİZMİ

Xülasə: Çox qədim tarixə malik olan muzey idarəçiliyi uzun illər ərzində çox yavaş inkişaf etmişdir. Uzun illər cəmiyyətdə diqqət çəkməyən muzeylər getdikcə sosial həyatdan uzaqlaşaraq cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməyən, tanınmayan, ziyarət olunmayan qurumlara çevrilib. Muzeylərlə cəmiyyət arasındakı bu mənfi atmosfer 20-ci əsrlə birlikdə azalmağa başladı. Cinsindən və yaşından asılı olmayaraq ziyarətçilərin sayındakı bu artımın ölkənin, şəhərin və ya məhəllənin iqtisadiyyatına və sosial həyatına töhfə verdiyi və əhəmiyyətli töhfə verəcəyi fikri əsasında yerli hökumət və özəl qurumlar tərəfindən bir çox müasir muzeylər yaradılmışdır ki, bunun da nəticəsində muzey turizmi yaranmışdır.

Açar sözlər: Müasir muzeyşünaslıq, turizm, muzey turizmi, mədəni irs, muzeyin funksiyaları.

1. Giriş

Muzeyşünaslıq intizamının bu günə qədər keçən müddət ərzindəki təsviri sənət və estetika ilə bağlı tarixi mifologiyaya, mifologiyada isə hər biri yaradıcılığı tərənnüm edən Zevsin doqquz qızına verilən “muzalar”a əsaslanır (Artun, 2018: 11). Bu vəziyyət muzeyşünaslığın ilk növbədə təsviri sənətlə məşğul olan bir elm sahəsi olmasına səbəb olmuşdur. Lakin zaman keçdikcə muzeylər indiki statusunu alıb, əhatə dairəsini genişləndiriblər. Bu gün xüsusilə geniş yayılmış muzeylər 18-ci əsrin sonlarına doğru kolleksiyanın özündən çox mədəni irsə aid əşyaları toplayan, qoruyan, mühafizə və nümayiş etdirən yerlər olaraq ifadə olunmağa başladı. Gün keçdikcə, ekomuzeylər və açıq səma altında muzeylər kimi muzey növlərinin ortaya çıxması ilə əlaqədar olaraq məkan-bina anlayışına bağlı olan təqdimat forması öz əhəmiyyətini itirmiş, onun yerini isə sənət qalereyaları, elm və kəşf mərkəzləri və təbiət tarixi muzeyləri də daxil olmaqla bir neçə muzey növləri

almışdır. Muzeylərin sürətlə çoxalması və növlərinin artması ilə birlikdə onun populyarlığı artmış və bunun nəticəsində muzey funksiyaları ilə əlaqəli bir sıra suallar meydana gəlmişdir. Bu suallar əsasən muzeyin ənənəvi toplama, mühafizə etmə və nümayiş etdirmə funksiyaları ilə əlaqədardır. Ənənəvi muzeylər nəzərə alınaraq, nəyin vacib və dəyərli olduğu, bunu nəyin və kimin müəyyənləşdirdiyi müzakirə edilmiş, cəmiyyətin müəyyən təbəqəsini təmsil edən və müəyyən təbəqəyə yönəlmiş muzey və kolleksiyaların toplanması, mühafizəsi və nümayişi ilə bağlı yeni axtarışlara başlanılmışdır.

2. Müasir muzeyşünaslıq

Madran müasir muzeyi “cəmiyyətin və onun inkişafının xidmətində olan, ictimaiyyət üçün açıq olan, insanların və onların ətraf mühitinin şahidi olmuş materiallar üzərində araşdırmalar aparan, toplayan, qoruyan, mühafizə edən, məlumatları paylaşan və sonda incələmə, təhsil və zövq almaq məqsədilə onları sərgiləyən, mənfəət məqsədilə fəaliyyət göstərməyən və dayanıqlılığa malik olan bir təsisat olaraq” açıqlamaqdadır (Buyurgan ve Mercin, 2005: 30). Müasir muzeyşünaslığı izah edən bu tərif zamanla müasirləşmə prosesində muzeylərdə kütləvi informasiya vasitələrinin, maarifləndirici proqramların və ictimai fəaliyyətlərin mövcudluğu nəticəsində tam qəbul edilmişdir. Cəmiyyətlə əlaqə quran, fərqli metodların düşünülməsinə inkişaf etdirildiyi müasir muzeyi təyin edərkən “mədəni sürətləndirici” anlayışından da istifadə edən G. D. Lord, sözügedən anlayışın mənasının muzeylərin sosial və texnoloji inkişaf və dəyişiklik haqqında şüurunu artırdığını da ifadə etmişdir. (Güler, 2019: 75).

Huper-Qrinhillin fikrincə, yaxın vaxtlara qədər muzeylər dəyişməz müasirliyin zalım və avtoritar simvolları kimi görünürdü. Bununla belə, müasir muzeyşünaslıq anlayışında dominant ideya şəxsiyyətin yenidən yaradılmasıdır. Hələ çox köhnə olmayan müasir muzeyşünaslığın əsas ölçülərindən biri; Mədəniyyət, ünsiyyət, öyrənmə və şəxsiyyət arasındakı mürəkkəb əlaqələri yeni-fərqli bir yanaşma ilə muzey ziyarətçilərinə təqdim edəcək şəkildə nüanslı bir anlayışla qavramaqdır (Onur, 2012: 36). Əslində muzey indi yeni funksiyaları və məqsədləri, deməli, yeni mənalara malik olan bir anlayışa çevrilib. Bugünkü muzey konkret bir binaya sığdırılmış dar və içə dönük bina-müəssisə deyil. Bunlar bəşər tarixi boyu yaşanan qələbələr, məğlubiyətləri və ya müqaviməti nümayiş etdirən və sərgiləyən yerlərdir. Bundan əlavə, müasir muzeylər riyaziyyat, təbiət tarixi, ictimai elmlər, incəsənət və tarix kimi fənlər üzrə fərdi və qrup şəkildə məktəbdənkənar öyrənmə və əyləncə mühitləri təklif edən elm mərkəzləridir (Karadeniz, 2018: 66).

Vergo muzeyləri sadəcə təhsil, tədqiqat və ya əyləncə yeri kimi görmür. Muzeylərin toplama funksiyasının diqqətdən kənar qala bilməyən siyasi, ideoloji və ya estetik ölçüləri var. Sözügedən ölçülər müasir muzeyşünaslıq anlayışı ilə dərinlən araşdırmalara başa düşülür. Müasir muzeyşünaslıq anlayışının nəticəsi olan bu yeni anlayış, bir çox perspektivləri olan geniş əhatəli bir yanaşmadan xəbər verir. Müasir muzeyşünaslıq funksiyalarının həyata keçirilməsi zamanı psixologiya, sosiologiya, antropologiya, tarix, sənət tarixi, fəlsəfə, dilçilik və ədəbiyyat kimi bir çox elmlərdən istifadə olunur (Onur, 2014: 61).

3. Populyarlaşan muzey turizmi

Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşan dünya ilə muzeylərə, muzeyşünaslığa münasibət də dəyişmiş və bu sahədə müsbət inkişaf meydana gəlmişdir. Bu vəziyyət həm mədəni, həm də sosial dəyərlərin muzeylər çərçivəsində qiymətləndirilməsinə səbəb olmaqdadır. Məhz buna görə də muzeylərin növləri və muzeylərin həyata keçirdikləri fəaliyyət və tədbirlər də gündən günə artmaqdadır. Bundan əlavə, son illərdə müxtəlif turizm bölgələri, mədəni irslə zəngin yerlər və bir çox başqa turizm məqsədləri üçün istifadə oluna bilən ərazilər turistlərin diqqətini cəlb etməkdədir. Bu baxımdan mədəni irs bir çox mövzuları əhatə edə bilər ki, bunlar müəyyən mənada bir ölkənin mədəniyyət paytaxtı hesab olunur. Adı çəkilən mədəniyyət sərəvətləri tarixdən əvvəlki və tarixi yerlər, etnik bölgələr, ticarət mərkəzləri, muzeylər, sənət qalereyaları, idman tədbirləri və turistlərin maraqlarına uyğun olaraq planlaşdırılan xüsusi maraqlı doğuran tədbirlər kimi sıralana bilər (Aklanoğlu, 2010: 5). Bu və buna bənzər mədəni dəyərlər və sosial tədbirlər turizmin inkişafı üçün son dərəcə vacib resurslardır. Bu mənbələrdə ilk növbədə yerləşdikləri bölgələrin və yerlərin mədəniyyəti, sosial quruluşu və bir çox başqa xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilir. Bu səbəbdən bu ərazilərin qorunub saxlanılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi vacibdir (Aklanoğlu, 2010: 8).

Müasir muzeyşünaslıq nəticəsində muzeylərin ictimaiyyətə açılması, müəssisə və məktəblərlə təhsil əməkdaşlığının qurulması, bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi muzey turizminin inkişafında təsirli olan amillərdən sayıla bilər (Aydoğan, 2021: 182). Yenə ali təhsil müəssisələrində muzey təhsili və muzeyşünaslıq kurslarının kurs proqramlarına salınması gənclərin və dolayısı ilə cəmiyyətin ənənəvi muzeylərə qarşı mənfi təsəvvürlərinin müasir muzey və müasir muzeyşünaslıqla dəyişməsinə səbəb olub. Əslində cəmiyyətin təhsil səviyyəsi və ya savadlı insanların mədəni irsə, muzeyşünaslığa baxışı və marağı arasında birbaşa əlaqənin olduğunu söyləmək olar. Təhsilin səviyyəsi yüksəldikcə keçmişlə bağlı tarixi, sosial və mədəni məlumatlar əldə etmək istəyi də artır. Coathup bunu yaxşı

təhsilin mədəni zənginlik və özünüməlumat üçün səyahət etmək istəyini artırdığı fikri ilə ifadə etdi. Bu səbəbdən də muzeylər və muzeyşünaslıq təhsil müəssisələri ilə nə qədər çox əlaqələndirilir və əməkdaşlıq edilsə, muzey turizmində bir o qədər də artım davam edəcəkdir (Aklanoğlu, 2010: 10).

Muzeylər bir cəmiyyətin, bir millətin, bir bölgənin və ya bir şəhərin keçmişi və bu günü haqqında məlumat verən, gələcəyə dair planlar, proqramlar və layihələr haqqında məlumat və proqnozlar verən son dərəcə əhəmiyyətli yerlərdir. Müasir muzeyşünaslıq və texnologiya anlayışının verdiyi imkanlarla muzeylər insanların qeyd olunan mövzular haqqında məlumatı asanlıqla və dəqiq şəkildə əldə edə bildiyi, məlumat əldə edərkən əyləndiyi sosial mühitə çevrilmişdir. Bu, həm bölgələrin mədəni dəyərlərini təbliğ etmək, həm də kommertiya gəlirləri əldə etmək üçün muzeyşünaslığa böyük marağa səbəb olmuş və nəticədə muzeylərin sayı sürətlə artmışdır (Eser, Dalgin and Çeken, 2012: 30). Bu artım muzey turizminin son illərdə əhəmiyyətli artım nümayiş etdirən aparıcı alternativ turizm növlərindən birinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Müasir muzeyşünaslığın muzey turizminə təsiri başa düşüldükcə, muzeylərə qoyulan investisiyalarda ciddi artım müşahidə olunur. Arxeologiya və etnoqrafiya muzeylərinin üstünlük təşkil etdiyi və bu muzeylərin ənənəvi muzeyşünaslıq anlayışı ilə fəaliyyət göstərdiyi bir konyukturada müasir muzeyşünaslıq anlayışının hakim olduğu hər cür mövzuya ev sahibliyi edən muzeylər yaranmağa başlamışdır. Xüsusilə şəhər mərkəzlərində və ya kənd yerlərində, dövrün tələblərinə cavab verə bilməyən, lakin fiziki cəhətdən dayanıqlı olan daşınmaz əmlaklar, mövcud tarixi quruluşun qorunub saxlanmasını və davamlılığını təmin edən, qavrayışa uyğun məkan təmin edən muzey binaları kimi qiymətləndirilmişdir. Çünki varlığını davam etdirən və ya davam etdirə bilməyən hər bir sivilizasiyanın özündən qoyub getdiyi və ya hazırda yaşatdığı hər cür tarixi, sosial və mədəni dəyərlər çox mühümdür və qorunmağa və yaşatılmağa layiqdir. Buna əsaslanaraq, tarixi binaların muzey binası kimi qəbul edilməsi və muzeylərin yalnız daşınmaz mədəni dəyərləri nümayiş etdirən yerlər olmaqdan, cəmiyyətləri təsvir edən hər cür predmet və əşyaları təqdim edən və tanıdan məkana çevrilməsi muzeyşünaslıqda mühüm bir inkişaf kimi qiymətləndirilir. Beləliklə, qloballaşmanın mənfi nəticəsi olan istehlak cəmiyyəti mədəni dəyərlərə və elementlərə ən az təsir göstərəcək. Eyni zamanda, muzey turizmi dolayısı ilə yerli əhalinin iqtisadi inkişafına və yeni iş yerlərinin açılmasına gətirib çıxarır. Buna uyğun olaraq xalqın iqtisadi inkişafının sosial-mədəni inkişafa müsbət təsir göstərəcəyi və insanların iqtisadi rifah mənbəyini qorumaq istəyi sayəsində mədəni irsdən, muzeylərdən xəbərdar olacağı şübhəsizdir.

Bu, muzey turizminə yeni investisiyaların müjdəçisi kimi də qiymətləndirilə bilər. Bu səbəbdən də demək olar ki, mədəni turizm və muzey turizmi, mədəni irs, davamlılıq və iqtisadi inkişaf bir-biri ilə birbaşa və dolayısı ilə bağlı olan və ilk növbədə bir-birinin inkişafına təsir edən hadisələrdir. Əslində muzey turizmindəki bu inkişaf aparılan araşdırmalar nəticəsində sübuta yetirilir. Ümumdünya Turizm Təşkilatının apardığı araşdırmaya görə, ən yüksək inkişaf və artım göstərən turizm növünün mədəniyyət turizmi olduğu bildirilir. , və bu inkişafın və böyümənin getdikcə davam edəcəyi proqnozlaşdırılır (Polat və Aktaş Polat, 2014:64). Eyni zamanda demək olar ki, muzey turizmindəki bu inkişaf özü ilə müasirləşməni və sosiallaşmanı da gətirir. Bu baxımdan muzeylərin missiyası, növləri və funksiyaları son dərəcə vacibdir. Bu, müasir muzey yanaşmasının texnoloji infrastrukturu, onun təlimatçı və ekspert heyəti və sözügedən işçilər tərəfindən effektiv tanıtım-reklam, marketinq və təqdimat kimi üsullardan səmərəli istifadə edilməsi ilə dəstəklənir (Kervankıran, 2014: 345).

4. Nəticə

Uzun illər cəmiyyətdən uzaq qalan, cəmiyyət tərəfindən köhnə əşyaların toplandığı, qorunduğu və sərgiləndiyi yer kimi qəbul edilən muzeylər, yerləşdiyi nə ölkəyə, nə şəhərə, nə də cəmiyyətə tarixi, mədəni və sosial baxımdan ciddi fayda verə bilməmiş, beləliklə, daşdıqları əhəmiyyətinə baxmayaraq, cəmiyyətin gözündə o qədər də dəyərli olmamışdır. Lakin 20-ci əsrdə baş verən dəyişikliklər və inkişaf nəticəsində muzeylərin baxış və missiyasında köklü dəyişikliklər, ənənəvi anlayışdan daha çox müasir yanaşmanı mənimsəyən və bununla bağlı qurulan və xidmət göstərən muzeylərin meydana çıxması baş vermiş və muzeylərə olan tələbat insanlar tərəfindən getdikcə artmışdır. Müasir muzeylərdəki bu artım daha yaxşı olmaq üçün rəqabəti özü ilə gətirərək daha yeni, daha texnoloji, daha maraqlı, daha nadir və s. müxtəlif materiallarla müxtəlif mövzulara toxunan, məsələn, bütün yaş və cinslərə müraciət edən və bütün mədəniyyətlərdən insanların əylənrəkən və öyrənrəkən ziyarət edə biləcəyi muzeylər yaratmışdır. Bu vəziyyət muzeylərin həm yerli, həm də xarici turistlər tərəfindən ziyarət edilməsini təmin edərək, mədəni turizmin bir qolu olan muzey turizmini ön plana çıxarmış və onların yerləşdiyi cəmiyyətdə populyarlaşmasına səbəb olmuşdur. Nəhayət, alternativ turizmin ən mühüm növünə çevrilmiş muzey turizminə marağın davamlı olması muzeylərə düzgün investisiya və yanaşmanın davamlılığını artırmışdır. Bu marağ və aktualıq davam etdikcə, muzeylərin cəmiyyətə verdiyi faydalar davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. AKLANOĞLU F. Geleneksel Yerleşmelerde Kültür Turizmi: Beypazarı Örneği. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty. 2010; 10(2): 125-136.
2. ARTUN, A. (2018). Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri Müze ve Modernlik 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
3. AYDOĞAN, Y. (2021). Kent Turizmi Açısından “Müzecilik”, 3. International Culture, Art and Literature Congress Proceedings Book. 180-185.
4. BUYURGAN, S. ve MERCİN, L. (2005). Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları. (Ed. V. Özsoy). Ankara: Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği Yayınları 2.
5. ESER, S., DALGIN, T. ve ÇEKEN, H. (2012). Sürdürülebilir Kültür Turizmi: Efes Örneği, Ege Coğrafya Dergisi, 19 (2): 27-34.
6. KARADENİZ, C. (2018). Müze Kültür Toplum. Ankara: İmge Kitabevi.
7. KERVANKIRAN, İ. (2014). Dünyada Değişen Müze Algısı Ekseninde Türkiye’deki Müze Turizmine Bakış, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish Or Turkic 9 (11): 345-369.
8. ONUR, B. (2012). Çağdaş Müze Eğitim ve Gelişim Müze Psikolojisine Giriş, Ankara: İmge Kitabevi.
9. POLAT, S. ve AKTAŞ POLAT, S. (2014). Taşınmaz Kültür Varlıklarının Kültür Turizmi Açısından Önemi: Topkapı Sarayı Müzesi Örneği, Turizm ve Araştırma Dergisi 3 (1): 60-80.

Zenfira Seyidova

Popular museum tourism in the prism of modern museumology

Summary: Museum management, which has a very ancient history, has developed very slowly over many years. Museums, which have not attracted attention in society for many years, have gradually moved away from social life and turned into institutions that are not accepted, recognized or visited by society. This negative atmosphere between museums and society began to decrease with the 20th century. Many modern museums have been established by local governments and private institutions based on the idea that this increase in the number of visitors, regardless of gender or age, has contributed and will significantly contribute to the economy and social life of the country, city or neighborhood, which has resulted in the emergence of museum tourism.

Keywords: Modern museology, tourism, museum tourism, cultural heritage, functions of the museum.

Зенфира**Сеидова Популярный музейный туризм в призме современной музеймологии**

Резюме: Музейное дело, имеющее очень древнюю историю, на протяжении многих лет развивалось очень медленно. Музеи, долгие годы не привлекавшие внимания общества, постепенно отошли от общественной жизни и превратились в учреждения, не принимаемые, не признаваемые и не посещаемые обществом. Эта негативная атмосфера между музеями и обществом начала уменьшаться с 20-го века. Многие современные музеи были созданы местными органами власти и частными учреждениями на основе идеи, что увеличение числа посетителей, независимо от пола и возраста, внесло и будет вносить значительный вклад в экономику и социальную жизнь страны, города или района, что привело к возникновению музейного туризма.

Ключевые слова: Современная музеология, туризм, музейный туризм, культурное наследие, функции музея.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İ.İsrafilov. Muzey və müasirlik. Mədəniyyət qəzeti. 2009, 3 iyul.
2. M.Süleymanlı. Mədəni irs. Bakı. 2019.
3. B.Bilalov və Ç.Göyüşov. Turizmin əsasları. Bakı. 2015.
4. A.Bayramova. Azərbaycan muzeyləri keçmişdən gələcəyə. Mədəni-maarif jurnalı. 2004. Səh.20-22.
5. “Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 24. 11. 2023